

СТАН ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З КРАЇНАМИ ЄС

У статті розглянуто стан зовнішньої торгівлі України після введення Євросоюзом преференцій на товари: протягом перших трьох місяців експорт та імпорт товарів поступово зростає, однак, починаючи з серпня 2014 р., розпочалося падіння цих показників, а з початку 2015 р. – їх різке зниження. Негативні тенденції характерні як в розрізі країн світу, зокрема ЄС, так і для усіх видів товарних груп. Виняток становить продукція сільськогосподарства, для якої було запроваджено основну частину преференцій та квот ЄС. Однак, впродовж останніх двох років українським експортерам не вдалося в повній мірі використати надані можливості внаслідок значної обмеженості самих квот та невідповідності української продукції європейським вимогам якості. Негативний вплив мали також вимушена ротація торговельних зв'язків з країнами-партнерами та низький технологічний рівень промислового виробництва.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, преференції, квоти, експорт, імпорт.

Постановка проблеми. 27 червня 2014 року відбулось підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. В якості підтримки України Євросоюз з квітня 2014 р. запровадив дію автономних преференцій, тобто українські товари експортувались на ринки країн ЄС за митними ставками, що повинні були працювати протягом першого року дії угоди про вільну торгівлю, а європейські товари імпортувались в Україну в звичайному режимі. Такий крок, за оцінками експертів, повинен був забезпечити річне зростання українського експорту до ЄС мінімально на 15%. Щодо економічної частини, то вона почала діяти з 1 січня 2016 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз чинних нормативно-правових урядових документів щодо підготовки до створення зони вільної торгівлі, статистичних даних щодо зовнішньої торгівлі дозволив вивчити готовність України до її співіснування з європейським товариством. Зокрема, це стосується таких новацій для зовнішньої торгівлі України, як введення односторонніх преференцій та квот з боку ЄС.

Мета статті полягає у дослідженні стану зовнішньої торгівлі України після введення Євросоюзом преференцій на товари в період підготовки та запровадження зони вільної торгівлі України з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка України має високий рівень відкритості і, відповідно, є вразливою до зовнішніх факторів. У структурі ВВП експорт займає значну частку, а переважну частину імпорту товарів становлять природний газ та нафта. Питома вага імпортової складової в проміжному споживанні є суттєвою, що

обумовлює високий рівень енергозалежності України.

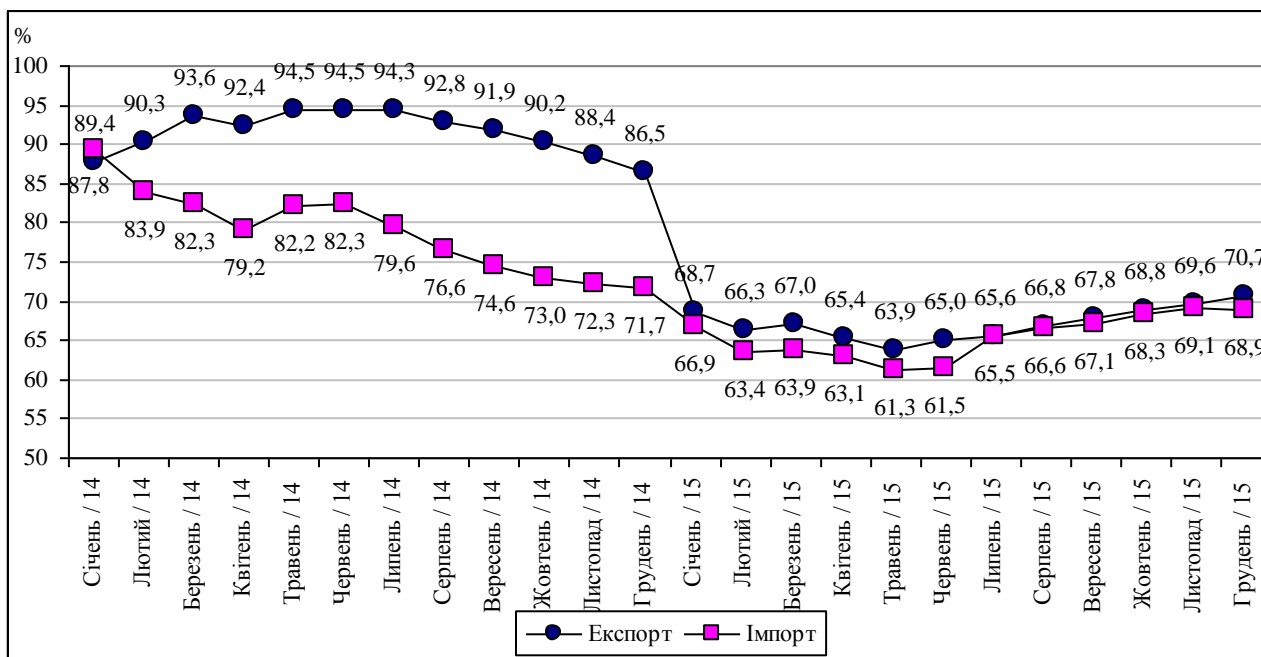
У перші місяці дії автономних преференцій так і відбулося, за результатами першого півріччя 2014 р. український експорт до ЄС виріс на 14,9 %. За результатами 2014 р. ріст цього показника становив 2,6 %: у 2013 р. українські компанії експортували товарів до ЄС на суму \$16,5 млрд, а в 2014 р. – на \$17 млрд. При цьому частка країн ЄС в структурі українського експорту зросла з 26,6 % до 31,5 %. Темпи ж падіння українського експорту в 2014 році становив 13,5 %. Щомісячні темпи зростання (зниження) експорту–імпорту товарів України за 2014 р. та 2015 р. наведено на рис. 1.

Найвищими темпи зростання і експорту (94,5%), і імпорту (82,3%) товарів були в травні та червні 2014 р. Протягом наступних шести місяців, до грудня 2014 р., темпи експорту–імпорту стали поступово знижуватись, сягнувши 86,5 % та 71,7 % відповідно. У січні 2015 р. зниження посилилось: експорту – на 17,8 %, склавши 68,7 %, імпорту – на 4,8 % (66,9 %). Мінімального зниження темпи експорту–імпорту досягли в травні 2015 р. (63,9% та 61,3%), в червні зафіксовано незначне збільшення обох показників: на 1,1% (65,0%) та 0,2% (61,5%) відповідно. Однак, в загальному за аналізований період, від максимального значення показників у травні–червні 2014 р. до червня 2015 р., темпи знизились на 29,5 % та 20,8 %. З липня 2015 р. ці показники почали поступово зростати, сягнувши в грудні 70,7 % (експорт) та 68,9% (імпорт).

За результатами дев'яти місяців 2014 р. ріст експорту до країн ЄС становив лише 12,3%, а в четвертому кварталі відбувся спад експорту до країн ЄС. За оцінкою аналітиків інвестиційної компанії SP Advisor, порівняно з показниками 2013 р., падіння українського експорту до країн ЄС склало близько 22%. Щодо використання європейських квот, то експорт за запропонованим ними обсягом на безмитне ввезення українських товарів у 2014 р. за більшістю позицій навіть не розпочався.

© Ільєнко Наталія Олегівна, к.е.н., с.н.с., Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та Національної академії наук України, м. Київ, e-mail: natali.tka4enko@gmail.com

Спасенко Юлія Олегівна, с.н.с., Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та Національної академії наук України, м. Київ, e-mail: ulisa@ukr.net

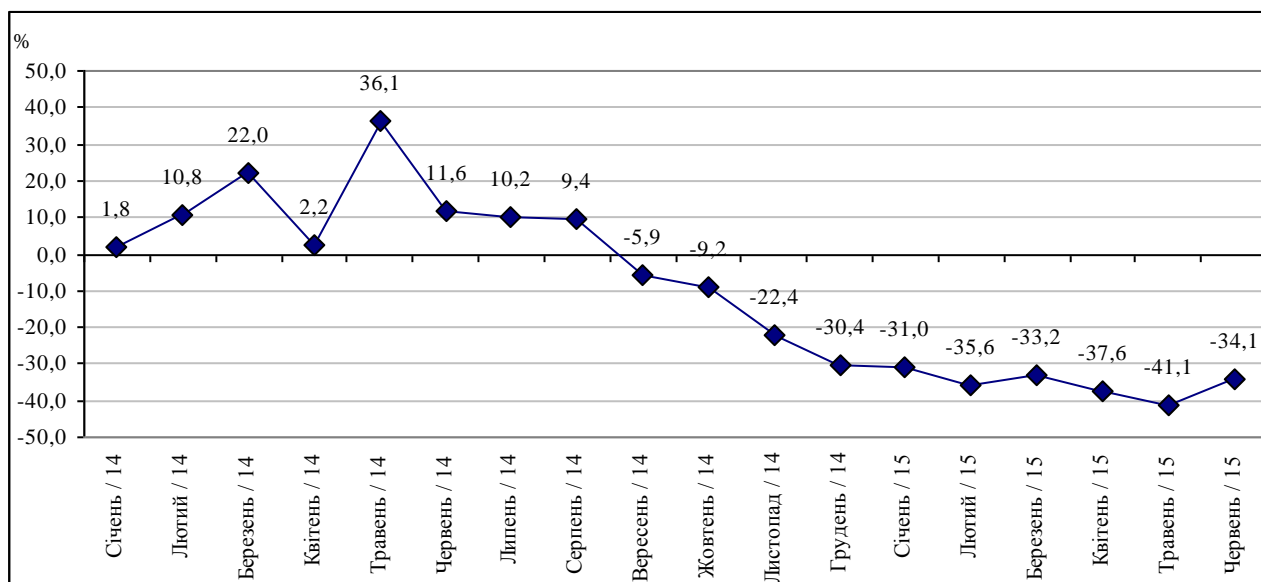

Рис. 1. Темпи зростання (зниження) експорту–імпорту товарів України до країн ЄС за 2014 – 2015 рр.

Джерело: розраховано за даними Держстату України [1, 2]

З початку 2015 р. падіння експорту до країн ЄС триває і обумовлюється такими факторами: окупація українських територій, тривалий простій металургійних підприємств, падіння експорту металу, зменшення світових цін на сировину, подорожчання імпортової сировини, невідповідність вимог європейських та українських стандартів на продукцію, скорочення середнього обсягу експорту

від одного експортера тощо, до яких додалось і скорочення аграрного експорту. Експерти пов'язують ці обставини з низькими світовими цінами. Падіння спостерігається практично у всіх видах діяльності. Так, за I півріччя 2015 року експорт до країн ЄС знизився на 35,5 %. На рисунку 2 показана помісячна динаміка експорту до країн ЄС за 2014 рік та I півріччя 2015 року.

Рис. 2. Динаміка експорту України до ЄС за місяцями у 2014 – I півр. 2015 рр.

Джерело: розраховано за даними Держстату України [2]

Як видно з рисунку 2, на початку дії преференцій відбулося різке збільшення експорту: у 16,4 раза в травні 2014 р. порівняно з квітнем.

Далі з кожним місяцем спостерігається його зниження. Перші значні негативні зміни на 24,5 % відбулись у червні, потім на 15,3 % – у вересні

2014 р., потім у листопаді – 13,2%. В наступні місяці 2014 року і п'ять місяців 2015 р. експорт до країн ЄС стабільно знижувався. Найбільшим зниження було в червні 2015 р., його динаміка знаходилась в межах від 24,5 % (червень відносно травня) до 0,6 % (січень до грудня). Тобто, при значному щомісячному скороченні експорту, темпи цього скорочення зменшуються. В березні з'явилась деяка тенденція до зменшення спаду експорту (+2,4 %), однак у квітні і травні тенденції скорочення відновились, в червні спад експорту уповільнився (+7,3 %). Загальне падіння експорту до країн ЄС за аналізований період все ж має певні позитивні зрушення, однак глобального росту зовнішніх поставок в розрахунку на застосування одностороннього механізму дії автономних торговельних преференцій не відбулось. Послаблюючі фактори на сьогодні мають більший вплив на стан експорту України, що вимагає посиленої роботи задля поліпшення ситуації при досягненні поставленої мети.

Основною причиною погіршення стану торгівлі України з країнами ЄС є падіння експорту металургії (3,1%), питома вага якої в структурі експорту в 2014 р. склала 25,9 %, в 2015 р. – 24,8 %. Зважаючи на те, що ця група становить високу питому вагу в структурі українського експорту, вплив зазначеного негативного фактора був досить вагомим. Валютна виручка від експорту чорних металів скоротилась на 9,7 %, експорт зріс на 1,3 %,

імпорт скоротився на 41,7 %. У першу чергу, це обумовлено продовженням бойових дій на Сході України, зупиненням або ж значним скороченням роботи багатьох металургійних підприємств.

Наступними негативними факторами впливу на стан зовнішньої торгівлі є: актуальність проблеми щодо укладання нових контрактів (зокрема, операції з давальницькою сировиною, які є основною схемою роботи більшої частини вітчизняної легкої промисловості; їх обсяг вже в 2014 р. знизився на 16,4 %); закриття російського ринку; недостатня підтримка українського експорту (адаптація до європейських стандартів, створення експортного агентства) урядом країни. На сьогодні Російська Федерація ще залишається одним з головних торгових партнерів України серед інших країн світу: близько 13,0 % всього експорту українських товарів поставляється в Росію і близько 18,0 % українського імпорту надходить з Росії. При цьому товарообіг знизився майже на 60,0 %, а частка зовнішньоекономічного товарообігу Росії з Україною становить менше 3,0 %.

Експорт товарів до країн Європейського Союзу у 2015 році становив 13017,5 млн дол., або 34,1 % від загального обсягу експорту та зменшився порівняно з 2014 р. на 23,4 % [2].

Зміни в географії української зовнішньої торгівлі в 2013–2015 рр. з країнами ЄС показані в таблиці 1.

Таблиця 1

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС за 2013–2015 рр.

(млн дол. США)

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо		
	2014 до 2013, %	2015 до 2014, %	2014 до 2013, %	2015 до 2014, %	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8
Усього по країнах ЄС	102,6	76,6	78,7	72,8	-10193,4	-4066,2	-2326,3
Австрія	96,1	65,4	63,2	57,3	-407,2	-75,4	-0,3
Бельгія	106,0	69,8	80,0	66,3	-290,3	-128,2	-69,9
Болгарія	93,4	76,2	79,7	106,1	290,8	312,2	166,6
Велика Британія	112,2	62,8	61,4	82,3	-601,6	-102,8	-199,6
Греція	88,6	76,4	116,5	77,3	-37,7	-107,3	-84,7
Данія	80,1	115,0	75,2	62,8	-155,4	-109,1	-2,9
Естонія	83,5	80,4	84,3	100,3	6,9	5,0	-11,3
Ірландія	57,8	85,2	70,4	56,3	-70,1	-64,5	-16,2
Іспанія	119,3	89,5	70,6	72,5	117,3	559,0	603,2
Італія	105,7	80,2	73,2	64,7	273,2	959,3	1003,7
Кіпр	176,8	21,5	75,6	34,0	94,0	233,4	44,4
Латвія	125,3	66,4	100,9	97,1	91,6	136,5	63,2
Литва	112,0	65,3	107,0	53,5	-641,2	-670,1	-316,3
Люксембург	352,2	36,4	120,7	175,2	-20,5	-14,1	-47,2
Мальта	29,6	762,5	100,0	150,5	-5,5	-9,3	-4,2
Нідерланди	106,7	81,9	72,7	59,3	-13,4	342,2	452,8
Німеччина	102,5	83,5	80,5	72,7	-5108,2	-3770,9	-2571,7
Польща	103,9	74,8	75,8	75,7	-1507,0	-426,1	-347,0
Португалія	116,2	103,3	82,3	74,7	193,5	249,8	275,3
Румунія	106,8	97,6	94,6	37,4	-349,2	-263,6	253,0

Продовження таблиці 1

Словаччина	89,7	69,9	65,5	121,5	95,2	243,3	-50,1
Словенія	132,2	101,9	71,0	62,9	-274,5	-187,6	-112,6
Угорщина	97,2	60,2	104,6	106,2	152,7	45,9	-645,0
Фінляндія	105,4	77,2	69,3	69,9	-401,3	-257,0	-175,0
Франція	78,4	93,5	73,6	70,3	-1046,4	-736,5	-394,1
Хорватія	91,8	66,6	133,1	31,6	6,8	-8,6	11,0
Чехія	95,1	70,0	69,7	69,7	-174,3	84,6	61,3
Швеція	106,7	93,1	78,6	73,6	-411,7	-306,3	-212,9

Джерело: дані Держстату України [1, 2, 3]

За даними таблиці 1, найбільше зростання експорту в 2014 р. відносно 2013 року відбулось до Люксембургу (352,2 %), Кіпру (176,8 %), Словенії (132,2 %), Іспанії (119,3 %), Португалії (116,2 %), Великої Британії (112,2 %), Литви (112,0 %). Найбільше зменшення зафіксоване до Мальти (-69,4 %), Ірландії (-42,2 %), Франції (-21,6 %), Данії (-199 %), Естонії (-16,4 %), Греції (-11,4 %), Словаччини (-10,3 %).

У 2015 р. найбільші експортні поставки здійснювались до Італії та Польщі – по 15,2 % від загального обсягу експорту до країн ЄС, Німеччини – 10,2 %, Іспанії – 8 %, Угорщини та Нідерландів – по 7 %.

Проти 2014 р. обсяг експорту збільшився лише до Мальти – у 7,5 раза, Данії – на 15%, Португалії – на 3,3% та Словенії – на 1,8%.

Найбільші імпорتنі поставки серед країн ЄС здійснювались із Німеччини – 25,4 % від загального обсягу імпорту з країн ЄС, Польщі – 15,1 %, Угорщини – 10,1 %, Італії – 6,4 %, Франції – 5,8 %.

Структура українського експорту добре диверсифікована за країнами: третина експорту спрямовується до країн Європи, трохи більше – до країн Азії, а також – до країн СНД. Найбільшу частку експорту до Азії, Європи та Африки займає продукція українського сільського господарства та харчової промисловості (разом – це 35% експортної виручки) та металургії. До країн СНД – продукція машинобудування.

Однією з причин таких структурних змін у зовнішній торгівлі товарами є зменшення поставок українських товарів на інші ринки, в першу чергу – на російський. Зокрема, у 2014 р. експорт до Російської Федерації скоротився на 33,7%, а до країн СНД – на 31,3%. Разом з тим активно почали розвиватися торговельні зв'язки і з іншими країнами світу. Так, експорт до окремих країн зріс в десятки та сотні разів: Руанда (у понад 300 разів), Уругвай (у понад 140), Гондурас (у 50), Монако (у 25), Сомалі (майже у 9), Камбоджа (у 7), Республіка Македонія, Ліхтенштейн та Чилі – у 5 разів, Суринам (у 4,5), Ємен (у 4); імпорт також збільшився, наприклад, з Ботсвани (у 27 разів), Сейшельських Островів (у 12), Ємену (у 11), Кувейту (у 6), Замбії (у 3) та Суринаму (майже у 2 раза).

Україна відкриває шість торгових представництв, які будуть позиціонувати Україну як країну для інвестицій у вітчизняний бізнес. Найбільший потенціал – це Євросоюз, Китай, Північна Америка і Дубаї. Також заплановано презентацію кількох ІТ-компаній в Ізраїлі. В 2016 р. буде відкрито ще 14 торгових представництв України в країнах світу. В 2015 р. підписано угоду про зону вільної торгівлі з Канадою, ведуться перемовини про підписання такої угоди з Ізраїлем.

У таблиці 2 наведено розгорнуту інформацію щодо товарної структури зовнішньої торгівлі товарами України.

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі товарами України з країнами світу за 2013–2015 рр.

(%)

Товарна група	Експорт					Імпорт				
	до загального обсягу			2014 до 2013	2015 до 2014	до загального обсягу			2014 до 2013	2015 до 2014
	2013	2014	2015			2013	2014	2015		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього	100,0	100,0	100,0	68,0	70,7	100,0	100,0	100,0	65,6	68,9
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1,7	1,9	2,2	84,2	81,2	2,5	2,4	1,5	55,3	48,6
II. Продукти рослинного походження	14,0	24,0	20,9	77,3	91,3	3,5	4,6	3,1	71,0	56,3
10 зернові культури	10,1	16,7	15,9	67,5	92,6	0,4	0,5	0,4	90,1	42,2
III. 15 Жири та олії тваринного та рослинного походження	5,5	7,0	8,7	90,4	86,3	0,5	0,9	0,5	139,8	60,5

IV. Готові харчові продукти	5,6	6,4	6,5	78,4	79,7	4,2	5,2	4,3	71,1	61,7
V. Мінеральні продукти	11,8	7,7	8,1	43,1	50,8	29,1	28,9	31,2	67,0	72,6
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	4,5	1,3	1,3	17,2	24,3	27,6	27,4	29,0	66,0	71,8
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,8	5,0	5,6	75,5	69,8	11,0	13,2	13,3	68,1	73,8
28 продукти неорганічної хімії	2,8	2,1	2,5	88,6	82,1	0,4	0,6	0,8	65,6	92,4
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,2	0,8	1,1	55,5	70,4	6,0	6,0	7,1	78,3	72,7
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,2	0,4	0,3	132,5	73,2	0,3	0,4	0,4	82,8	75,2
IX. Деревина і вироби з деревини	1,8	2,2	2,9	93,0	87,7	0,5	0,5	0,4	55,7	50,3
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,0	1,5	1,6	50,7	62,6	2,5	2,4	2,3	65,6	68,1
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	1,3	1,5	1,7	86,7	80,7	3,2	3,3	3,8	79,5	75,1
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,3	0,4	81,3	74,4	1,0	0,4	0,7	61,4	57,6
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,9	0,7	0,9	71,0	69,2	1,5	1,2	1,4	66,5	63,6
XIV. 71 перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,2	2,1	0,2	900,0	50,9	0,9	0,2	0,2	9,1	24,2
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	27,8	25,1	24,8	68,3	62,2	6,5	5,0	5,3	61,8	60,2
72 чорні метали	22,6	20,8	21,2	67,4	62,6	2,9	2,0	1,8	63,3	52,8
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	11,0	10,1	10,3	60,6	69,7	16,2	16,2	16,7	66,4	72,0
84 реактори ядерні, котли, машини	6,1	5,6	5,1	54,2	66,0	9,0	7,9	9,5	54,5	72,8
85 електричні машини	4,9	4,5	5,2	70,8	73,9	7,2	8,3	7,2	84,0	70,8
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5,3	1,5	1,8	24,1	46,2	7,7	4,2	4,7	42,8	66,0

Продовження таблиці 2

XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,5	0,3	0,4	39,3	68,4	1,4	1,6	1,2	45,4	69,1
XX. Різні промислові товари	1,0	1,3	1,4	98,0	71,2	1,2	1,6	1,4	75,1	56,7
XXI. 97 твори мистецтва	0,0	0,0	0,0	163,4	125,1	0,0	0,0	0,0	14,2	7,3
Товари, придбані в портах	0,0	0,1	0,0	44,9	41,3	0,4	1,2	0,5	75,2	74,0

Джерело: дані Держстату України [1, 2, 3]

За даними табл. 2, максимальне зростання імпорتنних поставок у 2015 році спостерігалось у мінеральних продуктах – 31,2 %, механічних та електричних машинах – 16,7 %, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 13,3 %, полімерних матеріалах, пластмасах та виробих з них – 7,1 %, недорогочінних металах та виробих з них – 5,3 %, засобах наземного транспорту, літальних апаратах, плавучих засобах – 4,7 %, готових харчових продуктах – 4,3 %.

Найбільше зростання експорту в 2014 р. відносно 2013 р. відбулося у таких товарних групах: деревина та вироби з деревини – 10,4 %, м'ясо та їстівні субпродукти – 9,6 %, жири та олії тваринного та рослинного походження – 9,3 % та зерновій культурі – 3,0 %. Щодо імпорту, то його зростання відбулось лише по зерновим культурам – на 19,6 %. Найсуттєвіше зниження експорту зафіксовано у групах: залізничні локомотиви –

65,7 %, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 55,0 % та добрива – 40,7 %; імпорту – у залізничних локомотивах – 53,6 %, м'ясних та їстівних м'ясопродуктах – 61,4 %, засобах наземного транспорту, літальних апаратах, плавучих засобах – 54,7 % та чорних металах – 41,4 %.

У 2015 році найбільше зростання експорту відбулося у таких видах діяльності, як: недорогочінні метали та вироби з них – 24,8 %, продукти рослинного походження – 20,9 %, механічні та електричні машини – 10,3 %, жири та олії тваринного або рослинного походження – 8,7 %, мінеральні продукти – 8,1 %, готові харчові продукти – 6,5 % та продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5,6 %.

На рис. 3 наводиться стан українського експорту до країн ЄС за групами товарів за 2014 р. та I півріччя 2015 р.

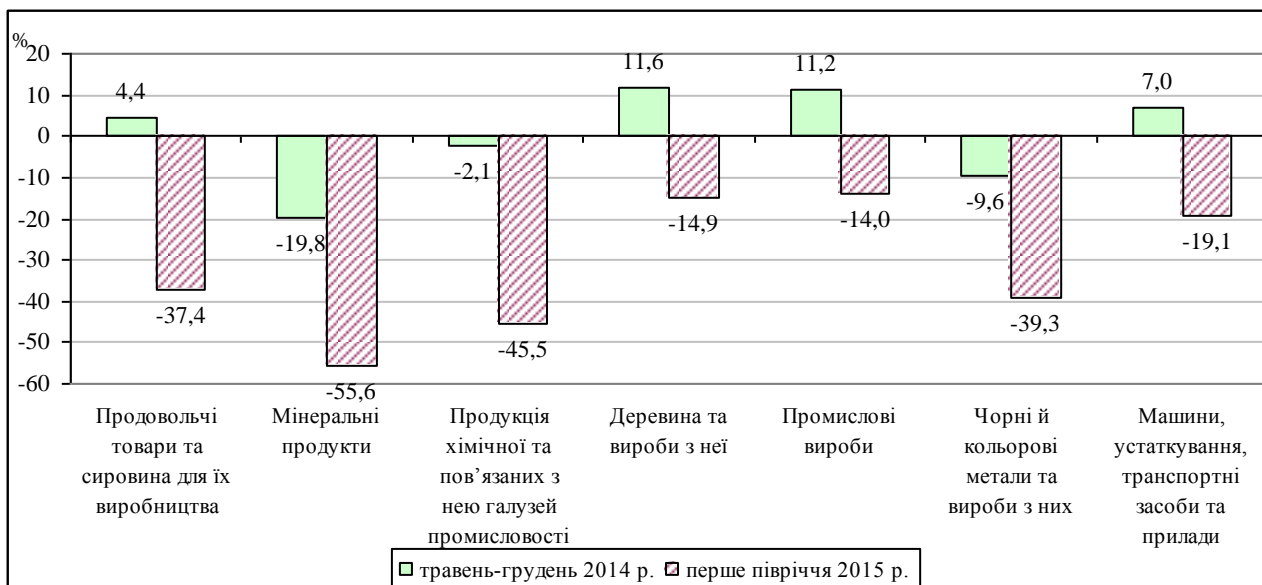

Рис. 3. Зміни у структурі експорту України за трав.- груд. 2014 – I півр. 2015 рр.

Джерело: розраховано авторами [4]

За групами товарів (рис. 3) у 2014 р. відбувся приріст експорту деревини, промислових виробів, машин та устаткування, продовольства. У першому півріччі 2015 р. спостерігається падіння за всіма групами товарів: продовольчі товари та сировина для їх виробництва (-37,4 %), мінеральні продукти (-55,6 %), продукція хімічної та пов'язаних з нею

галузей промисловості (-45,5 %), деревина та вироби з неї (-14,9 %), промислові вироби (-14,0%), чорні та кольорові метали та вироби з них (-39,3 %), машини, устаткування, транспортні засоби та прилади (-19,1 %). Всього за період дії автономних торговельних преференцій найбільшим зниження експорту до країн ЄС було по групі

мінеральних продуктів (-35,9 %) та чорних і кольорових металів і виробів з них (-23,3 %), найменшим – у групі промислових виробів (-0,2 %).

За результатами 2015 року загальні показники експорту товарів за всіма товарними групами погіршилися відносно як 2014 р., так і

першого півріччя 2015 р. (рис. 4). Найбільше це стосується мінеральних продуктів (-49,2 %), машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання (-30,3 %), текстильних матеріалів та текстильних виробів (-19,3 %) тощо.

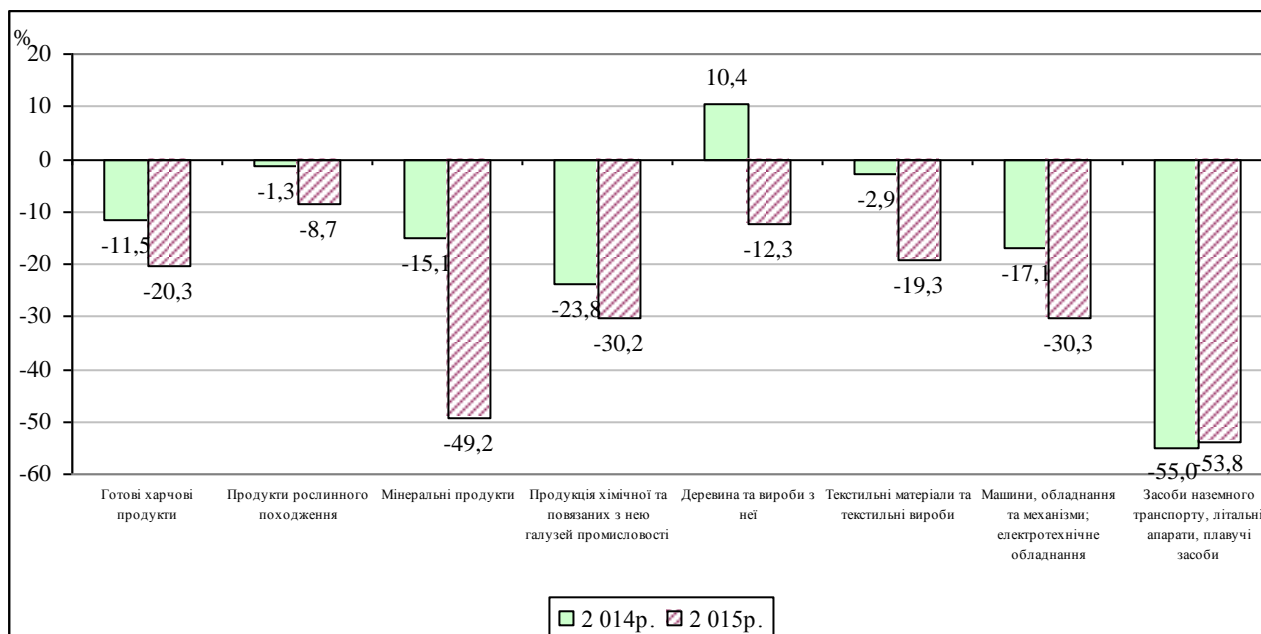

Рис. 4. Зміни у структурі експорту України за 2014 –2015 рр. за основними товарними групами

Джерело: розраховано авторами [1, 2]

Найбільші обсяги експорту до країн ЄС у 2015 р. припадали на такі товарні групи: продукція АПК та харчової промисловості – 31,2 % (у 2014 р. – 28,0 %), чорні метали та вироби з них – 22,2 % (22,9 %), електричні та механічні машини – 13,8 % (12,2 %), мінеральні продукти – 8,1 % (16,2 %).

Найвагоміші обсяги імпорту товарів з країн ЄС у 2015 р. склали палива мінеральні – 22,3 % у загальному обсязі імпорту, механічні та електричні машини – 17,4 %, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 17,2 %, товари агропромислового комплексу та харчової промисловості – 9,8 %.

Необхідно відзначити результати роботи в країні щодо адаптації вітчизняного законодавства до європейського рівня. Позитивним моментом є те, що із 27 необхідних технічних регламентів Україна в 2014 р. прийняла 24. Залишилися регламенти щодо: вибухових речовин цивільного призначення; упаковки та відходів упаковки; високошвидкісних залізниць. Це дозволить розширити можливість доступу до експорту малим і середнім підприємствам, а їх продукцію зробити більш конкурентною на євrorинках.

Нині в Україні триває робота щодо узгодження законодавства з усіма європейськими вимогами. Затверджено перелік нормативно-правових актів, які мають набути чинності найближчими роками.

Міністерство аграрної політики України разом з Державною ветеринарною та фітосанітарною службою, а також міжнародними

донорами технічної допомоги розробляють підзаконні акти, що сприятимуть загальному підвищенню якості української продукції, зокрема сільськогосподарської, дотримання яких відкриє більші можливості для експорту [5].

Залишаючись основною експортною галуззю в Україні, сільське господарство забезпечує 14,0% загального обсягу ВВП. Щодня експорт аграрної продукції забезпечує до 30 млн доларів чистого надходження валюти. На 250 млн дол. США поліпшилось зовнішньоторговельне сальдо на сільськогосподарську продукцію у I півріччі 2015 року.

За допомогою системної диверсифікації Україна суттєво збільшила постачання сільгосппродукції до ключових країн. Так, експорт до США збільшено на 36,0%, до Азії – на 10,0%, до країн Євросоюзу – на 6,0%, частка Росії в загальному аграрному експорті впала до 2,0%, частка країн СНД зменшилась на 31,0%. Також знято тимчасове обмеження на експорт українського молока та м'яса до Казахстану, дві українські компанії отримали дозвіл на експорт яєць до Ізраїлю. Динамічною є співпраця з Китаєм, до якого експорт продукції аграрного сектору подвоївся [6].

Китай, Індія, Єгипет, Туреччина та Іспанія – це п'ять країн, до яких найбільше експортувалась українська продукція. Зокрема, найбільшими імпортерами українських яєць є Ірак, ОАЕ, Катар, Сирія та Молдова, за I півріччя 2015 р. реалізовано зазначеного продукту на 41,2 млн дол.

Експорт групи «Молочна продукція, яйця, мед» у I півріччі 2015 р. скоротився майже вдвічі проти відповідного періоду минулого року. За 6 місяців основними імпортерами продукції цієї групи були Ірак (12,4 %), США (9,4 %), ОАЕ (5,8 %), Молдова (5,7 %), Казахстан (5,6 %) та Німеччина (5,5 %). Відносно I кварталу 2014 р. частка українського експорту до США збільшилась майже у 7,5 раза, до ОАЕ – більше ніж удвічі, до Молдови – в 1,6 раза, до Німеччини – в 1,4 раза. Збільшились обсяги експорту до Єгипту (4,3 %), Бангладеш (4,3 %), Грузії (3,3 %) та Пакистану (3,0 %), а також Азербайджану (2,9 %), Данії (2,8 %), Узбекистану (2,3 %), Туркменістану (2,2 %), Сирії (2,2 %), Марокко (2,1 %), Вірменії (1,6 %), Афганістану (1,5 %), Нігерії (1,5 %) та Саудівської Аравії (1,4 %) [7].

Наразі, готується гарантована база для розширення експорту на зернові, молочну продукцію (спреди, вершкове масло, сири, дитяче харчування тощо), м'ясні продукти, продукцію олієжированої галузі, кондитерські вироби та цукор. Цікавою є така інформація: в Ізраїлі один сільгосппрацівник забезпечує 95 осіб, в США – 75, в Україні – 15 [6]. Тому використання досвіду розвинутих країн, реальних інвестицій, новітніх технологій, надійних партнерів дозволить українським аграріям застосовувати існуючі здобутки для підвищення ефективності сфер рослинництва, молочного виробництва, тепличного господарства, систем зрошення, рибного господарства та іншого.

Угодою про асоціацію України з ЄС визначено тарифні квоти для сільгосппродукції та харчових продуктів. Тарифні квоти не обмежують загальну кількість товару, що імпортується, їх дія стосується лише преференційної торгівлі:

- продуктів тваринного походження: м'яса (яловичини, свинини, баранини, курятини), молока та молочних продуктів, яєць, меду тощо;
- продуктів рослинного походження: зерна (пшениці, ячменю, вівса, кукурудзи), грибів, часнику тощо;
- готових харчових та інших продуктів: цукру та цукрових продуктів, виноградного та яблучного соку, цукрової кукурудзи, оброблених томатів, етанолу, цигарок тощо.

Тарифні квоти застосовуються двома методами: «перший прийшов – перший отримав» та «імпортна ліцензія».

Частину наданих українським аграріям квот з преференціями було використано. За підсумками 2014 р. це 6 (17,0 %) з 10 квот за принципом імпортних ліцензій, з них лише дві – відносно пшениці та кукурудзи – були закритими повністю і 14 (39,0 %) з 27 квот за принципом «перший прийшов – перший отримав», з них чотири (сік, томати, крупи, мед) – повністю. Решта квот, зокрема за принципом імпортної ліцензії, були використані частково: м'ясо птиці – 77,3 %, етанол

– 30,0 %, ячмінь – 9,1 %, яйця та альбуміни – 2,6 %; за принципом «перший прийшов – перший отримав»: солод та клейковина пшенична – 28,4 %, висівки, кормове борошно – 11,5 %, фруктоза, какао-порошок – 10,5 %, крохмаль – 7,3 %, часник – 7,1 %, глюкоза та фруктоза – 3,5 %, цукор – 2,6 %, овес – 1,6 %, інші харчові продукти – 0,03 %, цукрова кукурудза – 0,01 %.

На 2015 р. ЄС продовжив дію наданих квот, тобто українська продукція АПК повинна завозитися на європейський ринок згідно з встановленим регламентом без застосування митних податків. Квоти на поставки для всіх груп товарів на 2015 р. залишилися без змін і становлять: яловичина – 12 тис. тонн, молоко, йогурти, кисломолочні продукти – 8, сухе молоко – 1,5, вершкове масло – 1,5, яєчні продукти – 1,5, яйця – 3, м'ясо птиці – 36, свинина – 40. Обсяги тарифних квот, передбачені автономними торговими преференціями, становлять: пшениця – 950 тис. тонн, ячмінь – 250, кукурудза – 400. Тобто, певні митні бар'єри замінили обмеження за кількістю, однак це дозволило збільшити поставки сільгосппродукції до країн ЄС.

У 2015 р. за принципом імпортних ліцензій було використано 4 (11,0 %) з 10 квот і лише одна з них (кукурудза) – повністю; за принципом «перший прийшов – перший отримав» – 12 (32,4 %) з 27, три (крупи, мед, сік) – повністю. Частково використані квоти за принципом імпортних ліцензій: пшениця – 34,3 %, м'ясо птиці – 28,0 %, ячмінь – 2,2 %; за принципом «перший прийшов – перший отримав»: цукор – 87,0 %, томати приготовлені – 76,3 %, овес – 73,2 %, висівки, кормове борошно – 10,2 %, фруктоза, какао-порошок – 9,4 %, крохмаль – 5,2 %, глюкоза та фруктоза – 0,9 %, солод та клейковина пшенична – 0,9 %, інші харчові продукти – 0,1 %.

З десяти повністю використаних у 2014 та 2015 роках тарифних квот три є потенційно обмежувачими (митні ставки поза квотою оцінюються як непомірно високі): оброблені томати; пшениця м'яка, пшеничне борошно та гранули; м'ясо птиці.

Пільги європейців не допомогли українським виробникам: у 2015 р. експорт до країн ЄС скоротився на чверть, квоти виявилися обмеженими, а вимоги європейців до продукції – завищеними. У 2015 р. до країн ЄС було експортовано товарів і послуг на суму 15,3 млрд дол. Загальний експорт товарів і послуг становив 38,1 млрд дол., що на 29,3 % менше, порівняно з 2014 роком.

На думку експертів, причини невикористання Україною тарифних квот є: проблеми з безпекою харчових продуктів (свинина); недотримання стандартів СФЗ (молоко, молочні продукти, яловичина, столові яйця); недостатнє для забезпечення квот внутрішнє виробництво (крохмаль, цукрові сиропи, часник, гриби); існування інших (традиційних) ключових ринків (ячмінь, цигарки, висівки, наприклад, –

Туреччина, Єгипет); низька конкурентоспроможність та низький попит українських товарів в країнах ЄС (м'ясо птиці (тушки бройлерів), крохмаль, етанол); відсутність торговельних партнерів у ЄС (цукор – свідчення виробників 2014 р.) [8].

Важливим експертним висновком також є те, що найбільший вплив на експорт української продукції до країн ЄС мало скорочення середнього обсягу експорту від одного експортера. Нові підприємства із значно меншими обсягами постачань не змогли суттєво вплинути на загальну динаміку експорту до ЄС. Ротація експортерів на зовнішньому ринку досить масштабна. Кількість експортерів, зокрема у 2014 р. відносно 2013 р., збільшилась на 3003 підприємства. Увійшли на ринок ЄС протягом минулого року 5302 підприємства, вийшли з ринку – 2299 підприємств, продовжували експорт до ЄС 3814 підприємств, збільшили обсяг експорту – 1706, зменшили обсяг експорту – 2106. Для решти країн світу кількість експортерів залишилась більш постійною, збільшившись на 810 підприємств. За товарними групами кількість експортерів до країн ЄС у 2014 р. найбільше зросла у такому виді діяльності як деревина та вироби з неї (149,7%), продовольчі товари (54,4%), промислові вироби (22,0%), чорні та кольорові метали (6,7%), продукція хімічної промисловості (4,6%); зменшилась – у машинах та устаткуванні (-3,2%).

Головним експортним товаром, який Україна постачає на світовий ринок є кукурудза, що в загальній структурі експорту становить 10,0%. Головними споживачами цієї культури є Китай (25,0%), Єгипет (16,0%) та Іспанія (12,0%), яка за останні роки почала нарощувати обсяги закупівель.

Наступним з найвагоміших експортним товаром України є олія, питома частка її загального експорту становить 8,0%. Найвищий відсоток експорту припадає на Індію (37,0%), Китай (14,0%) та Іран (6,0%). Збільшення продажів олії до Китаю та Ірану – успіх українських експортерів.

Третім популярним українським експортним товаром є напівфабрикати із сталі, частка яких у загальному експорті становить 7,0%. Найбільшими покупцями їх залишаються Єгипет (28,0%), Туреччина (27,0%) та Італія (19,0%), зберігаючи давно встановлені зв'язки на ринку напівфабрикатів із сталі.

Новим вектором української зовнішньої торгівлі є експорт залізної руди, частка якого у загальному обсязі становила 6,2% (2015 р.), що вдвічі перевищує попередній рівень експорту цього виду товару. За існуючими ринковими зв'язками 47,0% всієї залізної руди поставлено до Китаю, за новими – по 10,0% до Польщі та Чехії. Ці позиції є дійсно новими поставками товарів на ринок ЄС.

На жаль, головним спрямуванням експорту України є поставки до ЄС та інших країн, насамперед, сировини: зерно, руда, напівфабрикати з металу, за діючими угодами – ще турбіни та обладнання (Росія, 1,7%). З ЄС Україна отримує

продукцію машинобудування. Торгівля відбувається не на рівних умовах, її вигідності можна досягти нарощуванням експорту зерна та руди або ж розвитком швидкими темпами внутрішнього виробництва, створенням конкурентоспроможної продукції.

З огляду на складність просування українських товарів на ринки ЄС, країні слід звернути увагу на альтернативні ринки, якими можуть стати, приміром, Туреччина, Іран, Середня Азія, Казахстан, Туркменістан, Азербайджан. Співпраця з цими країнами можлива у напрямках машинобудування, зокрема енергетичного, літакобудування, сільського господарства, інформаційних технологій, хімічного виробництва тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У 2014 р. ріст експорту товарів України до країн ЄС становив 2,6%, за I півріччя 2015 р. падіння експорту становило 35,5%, за підсумками 2015 р. – 23,4%. Зокрема, спостерігалось щомісячне падіння як експорту, так й імпорту практично за всіма групами товарів. Всього за період дії автономних торговельних преференцій найбільшим зниження експорту до країн ЄС було по групі мінеральних продуктів (-49,2%), машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання (-30,3%), текстильних матеріалів та текстильних виробів (-19,3%).

З квітня 2014 р. з боку ЄС були запроваджені торговельні квоти як односторонній механізм з метою підтримки української економіки. Однак, виробники використали лише частину наданих квот з преференціями. Головною причиною чого є невідповідність української продукції європейським вимогам якості.

Виправлення існуючого стану в експорті України займає тривалий час. Так, вихід на новий ринок потребує терміну понад рік. При цьому ефективним має стати створення системи стимулювання експорту. Наразі Міністерство економічного розвитку і торгівлі розробляє експортну стратегію України, яка передбачатиме зміни в нормативній базі та стратегічне планування торговельних відносин з окремими країнами та регіонами світу.

Україна повинна розвивати адаптовану модель сучасних торговельно-економічних відносин, в основі яких лежить єдність виробництва, експорту та імпорту. Необхідно створити гнучку систему протекціоністських заходів, які б дозволили вітчизняним підприємствам-експортерам відчувати себе впевнено і безпечно; зайняти гідне місце на світовому ринку, виробляючи конкурентоспроможну продукцію, створюючи нові, високотехнічні і високоякісні товари, що випереджають попит.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі пов'язані з вивченням можливостей трансформації реального сектору економіки України з орієнтацією на європейські стандарти, зокрема технічні, технологічні, фінансові, соціальні; з визначенням сприятливих

чинників щодо переорієнтації експортних потоків, створення високопродуктивних робочих місць та входження до промислово-технологічного ланцюга

європейського ринку; з окресленням шляхів забезпечення стратегічних позицій держави на внутрішньому та європейському ринках.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зовнішня торгівля України товарами за 2014 рік [Електронний ресурс] // Експрес-випуск. – 16.02.2015 №66/0/08.2вн-15 – Держстат України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html.
2. Зовнішня торгівля України товарами у 2015 році // Експрес-випуск. – 15.02.2016 № 45/0/08.2вн-16. – Держстат України.
3. Зовнішня торгівля України товарами за 2013 рік // Експрес-випуск. – 14.02.14 р. № 58/0/08.2вн-14. – Держстат України.
4. Наекспортувалися: чи допомогли торгові преференції втрапити на ринок ЄС [Електронний ресурс] – 5 серпня 2015. – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/naeksporuvalisa-ci-dopomogli-torgovi-preferencii-vtrapiti-na-rinok-es>.
5. Юрченко М. ЗВТ дає результати [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 13 квітня 2016 р. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/news/zvt-daye-rezultati/>.
6. Рутіцька В. Не тільки Європа. Український агробізнес відкриває Ізраїль [Електронний ресурс] – 31 серпня 2015 р. – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/08/31/7037559/?fb_comment_id=1048764891820526_1048796301817385#f1211f2c4c. – Назва з екрану.
7. Майструк Я. Експорт молочної продукції у І півріччі скоротився вдвічі [Електронний ресурс] – 31 серпня 2015 р. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1495919-eksport-molochnoyi-produktsiyi-u-i-pivrichchi-skorotivsya-advichi>. – Назва з екрану.
8. Мовчан В., Коссе І., Джуччі Р. Тарифні квоти ЄС на імпорт з України. Аналітична записка [Електронний ресурс] – Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій, Німецька консультативна група, Берлін/Київ. – червень 2015 р. – Режим доступу : http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wpcontent/uploads/2014/06/PB_06_2015_ukr.pdf.

REFERENCES

1. Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy za 2014 rik [Elektronnyi resurs] // Ekspres-vypusk. – 16.02.2015 №66/0/08.2vn-15 – Derzhstat Ukrainy. – Rezhym dostupu : http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html.
2. Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy u 2015 rotsi // Ekspres-vypusk. – 15.02.2016 № 45/0/08.2vn-16. – Derzhstat Ukrainy.
3. Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy za 2013 rik // Ekspres-vypusk. – 14.02.14 r. № 58/0/08.2vn-14. – Derzhstat Ukrainy.
4. Naeksporuvalysia: chy dopomohly torhovi preferentsii vtrapytu na rynok YeS [Elektronnyi resurs] – 5 serpnia 2015. – Rezhym dostupu : <http://agravery.com/uk/posts/show/naeksporuvalisa-ci-dopomogli-torgovi-preferencii-vtrapiti-na-rinok-es>.
5. Iurchenko M. ZVT daie rezultaty [Elektronnyi resurs] // Uriadovi kur'ier. – 13 kvitnia 2016 r. – Rezhym dostupu : <http://ukurier.gov.ua/uk/news/zvt-daye-rezultati/>.
6. Rutytska V. Ne tilky Yevropa. Ukrainskyi ahrobiznes vidkryvaie Izrail [Elektronnyi resurs] – 31 serpnia 2015 r. – Rezhym dostupu : <http://www.eurointegration.com.ua/ex>.
7. Maistruk Ia. Eksport molochnoi produktsii u I pivrichchi skorotivsya vdvichi [Elektronnyi resurs] – 31 serpnia 2015 r. – Rezhym dostupu : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1495919-eksport-molochnoyi-produktsiyi-u-i-pivrichchi-skorotivsya-advichi>. – Nazva z ekranu.
8. V. Movchan, I. Kosse, R. Dzhuchchi. Taryfni kvoty YeS na import z Ukrainy. Analitychna zapyska [Elektronnyi resurs] – In-t ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii, Nimetska konsultatyvna hrupa, Berlin/Kyiv. – cherven 2015 r. – Rezhym dostupu : http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wpcontent/uploads/2014/06/PB_06_2015_ukr.pdf.